

מערך שיעור בנושא הזכות לדיור

קהל יעד: תלמידי חטיבה עליונה ז' - יב'

משך השיעור: 90 דקות (שיעור כפול)

מטרות:

1. התלמידים יכירו את המושג זכויות אדם, ואת יום זכויות האדם
2. התלמידים יכירו את ההבחנה בין זכויות אדם פוליטיות לזכויות חברתיות
3. התלמידים ילמדו על מהותה של הזכות לדיור ועל המחלוקת סביבה.
4. התלמידים יכירו מספר סוגיות הנובעות מנושא הזכות לדיור.
5. התלמידים יפתחו מודעות למורכבות הנושא וישאפו לגבש דעה בסוגיות שהוצגו להם.

שלב א': 25 דק'

פתיחת השיעור: הסבר מהו יום הזכויות האדם הבינלאומי.

יום זכויות האדם הבינלאומי: מדי שנה מצוין יום זכויות האדם הבינלאומי בתאריך 10 בדצמבר. ביום זה, בשנת 1948, התקבלה בעצרת הכללית של ארגון האו"ם ה"הכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם". בהכרזה מופיעות הזכויות השונות עליהן הפרט והמדינה מחויבים לשמור.

הלימוד אודות זכויות האדם והאזרח והשמירה עליהן מהותיים לקיומנו כבני אדם וכאזרחים במדינה דמוקרטית. על כן, ראוי לעסוק בנושא זה בכל שנה מחדש. מדי שנה מציינת מערכת החינוך את יום זכויות האדם בשיעורים מיוחדים, מפגשים, הרצאות ועוד. בין היתר מתפרסמת מדי שנה כרזה מקורית, המתמקדת באחת הזכויות המופיעות בהכרזת האו"ם, ומופצת לכל בתי הספר בארץ בצירוף מערך שיעור. פעילות זו נערכת בשיתוף פעולה בין האגודה לזכויות האזרח בישראל למשרד החינוך (באמצעות המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים).

השנה נעסוק במסגרת יום זה בזכות לדיור: "כל אדם זכאי לרמת חיים נאותה, לבריאותם ולרווחתם של בנו ושל בני ביתו, לרבות מזון, לבוש ושיכון..". (מתוך: "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", סעיף כה)

הצגת הכרזה לתלמידים:

מבט אל [הכרזה](#):

התלמידים מתבקשים להתייחס לשאלות:

- מה אתם רואים בכרזה?
- מהו הסמל המופיע במרכז הכרזה? (ניתן לתארו כבית, קורת גג, מרחב פרטי, נדל"ן).
- מה מייצג עבורכם בית? (ניתן לצפות לתשובות שיכילו התייחסות לזכויות נוספות, כגון ביטחון, פרטיות, קיום בכבוד, זכויות ילדים, חינוך ועוד.)
- מה קורה לאדם כשאין לו בית? אחת המסקנות מהדיון עשויה להיות התובנה שבלי בית (מקום מגורים ראוי) נפגעות זכויות רבות אחרות, ונמנעת מהאדם היכולת לממשן.
- מדוע הוחלט, לדעתכם, להציג זכות זו באמצעות מבוך? האם יש מי שיוכל להתמצא במבוך ביתר קלות ולהגיע ל"בית" ומי שיתקשה יותר להגיע לבית במבוך? מדוע? **למורה** - המבוך מייצג תחושה של אתגר, מחד גיסא, וקושי מאידך גיסא. רבים מאזרחי המדינה חשים ששאיפתם לפינה משלהם נתקלת **בהסמים בלתי אפשריים**. החל ממספר המשכורות הנדרש לקניית דירה בישראל; הקושי לקבל משכנתאות; תנאי שכירות בלתי הוגנים ושכר דירה גבוה; מחסור בדיור ציבורי; קשיים בסיוע בשכר דירה לזכאים; הריסות בתים ודיור לחסרי בית ודרי רחוב; ועוד.
- האם אתם מכירים שאלות/דילמות שעלו לאחרונה סביב נושא הדיור בישראל?

בכל שלב בדיון עשוי להתעורר הצורך לעסוק בהבהרת המושגים: זכויות טבעיות, זכויות פוליטיות וזכויות חברתיות.

אם דיון זה לא יתעורר באופן טבעי במהלך הדיון על הכרזה מומלץ להציג לתלמידים את המושגים הנ"ל ולהתייחס אליהם תוך הבהרה והדגשה כי הזכות לדיור היא נכללת במסגרת הזכויות החברתיות. רמת הדיון תותאם לכיתה בה מועבר השיעור:

הזכויות הטבעיות הן זכויות העוסקות בחירותו כל אדם, ובהגנתו מעריצות השלטון. ההגות הליברלית, בעקבות הפילוסוף ג'ון לוק, רואה בזכויות הטבעיות זכויות יסוד. זכויות אלה קיימות לאדם מעצם היותו אדם, מעצם לידתו ועל כן זכויות אלה אינן תלויות בשלטון - אין הוא מעניק אותן ואינו יכול לשלול אותן. הזכויות הן: הזכות לחיים ובטחון, חירות, קנין, כבוד, שוויון, והזכות להליך הוגן.

הזכויות הפוליטיות (זכויות אזרחיות). אלו זכויות הניתנות על ידי השלטון לאזרחי המדינה. אלו הן הזכויות המאפשרות לכל אדם להשתתף בעיצוב החיים הפוליטיים במדינה, למשל: הן הזכות לבחור ולהיבחר וחופש ההתאגדות.

זכויות חברתיות הן זכויות יסוד בדמוקרטיה, הן חלק מזכויות האדם והאזרח ומצויות בהכרזת האו"ם, אך אינן חלק מהזכויות הטבעיות וכל מדינה מחליטה באיזה היקף היא מעניקה זכויות חברתיות לאזרחים שלה. זכויות חברתיות הן אינן חלק מן הזכויות הטבעיות ולכן המדינה יכולה להחליט באיזו כמות להעניק אותן. בזכויות החברתיות כלולות: הזכות לחינוך, לטיפול רפואי (בריאות), לדיור, זכויות עובדים ותנאי העסקה, בטחון סוציאלי ותזונתי והזכות לקיום בכבוד (רמת חיים).

שלב ב': 30 דק'

בין זכות למוצר:

הצגת רשימת פריטים על ידי המורה בפני התלמידים לדוגמא:

לחם אחיד, מחשב, מים, טלפון, תרופות, ספרי לימוד, חשמל, מכונית (ניתן להציע פריטים נוספים). בהמשך לכך תישאל השאלה - האם מדובר בפריט שהוא מוצר (העומד למכירה בשוק חופשי ואין כל סיבה שהמדינה תדאג שלכל אזרח תהיה נגישות אליו) או זכות (פריט/שירות שלכל אדם במדינה צריכה להיות נגישות אליו, ועל המדינה לדאוג לכך בדרך זו או אחרת).

בתום הדיון ניתן לסכם ולומר שיש ציר שעליו נמצאים, בקצה האחד, פריטי מותרות שאדם יכול לרכוש בהתאם ליכולתו הכלכלית, ובקצה השני מוצרי יסוד, פריטים או שירותים שבלעדיהם נפגעות זכויות של אדם.

לפניכם מספר אפשרויות לקיום הדיון:

אפשרות א' - הצגת שתי טענות על ידי המורה:

1. דיור הוא עניין כלכלי פרטי שהמדינה אינה צריכה להתערב בו.

דיור הוא מוצר למגורים, שקונים או שוכרים בשוק החופשי. נניח שבעלי הדירות בארץ מעלים את שכר הדירה לשחקים ו"זורקים לרחוב" את כל מי שאינו יכול לעמוד בתשלום - האין זו זכותם? הלוא הדירות הן הנכס שלהם!

2. לדיור חשיבות ציבורית, ולכן על המדינה להתערב במידת הצורך.

דיור אינו נדל"ן אלא בית, על כל משמעויותיו. דיור הוא מפתח להגנה על זכויות אחרות, ולכן יש להגן על זכותו של כל אדם לדיור נאות. כשם שלאדם אחד יש זכות ליהנות מהנכס שלו, כך לאדם אחר יש זכות לחיות עם קורת גג מעל לראשו.

על רצפת הכיתה יסומנו שני עיגולים - אחד לכל טענה. כל תלמיד/ה יעמוד בעיגול המשויך לטענה עימה הוא מסכים. לאחר מכן, יצוותו התלמידים לזוגות מעורבים (התומכים בטענות מנוגדות) ובמשך כ-10 דקות ישוחחו על הנושא, ינסו להבין את עמדת הצד השני ואולי גם לשכנע בצדקת טענתו. יש להזכיר להם את רשימת המוצרים עליהם שוחחו בתחילת השיעור כמקור להשוואה ביחס לדיור. לאחר מכן יתבקשו התלמידים לשוב לעיגולים המצוירים - ולבדוק האם מי מהם שינה את דעתו. הכיתה תתכנס למליאה ונציג מכל זוג ידווח על השיחה הזוגית ועל תוצאותיה.

אפשרות ב' לאחר הצגת שני הטענות המופיעים באפשרות א' תוצג בפני התלמידים השאלה: האם יש דרך לעצב מדיניות אשר תשלב בין שתי העמדות? במידה שכן - הציעו דרכים לעיצוב מדיניות המשלבת בין שתי העמדות. ניתן לבצע זאת באמצעות משחק תפקידים.

אם כל או רוב התלמידים בוחרים בטענה אחת, על המורה לחלק את התלמידים כך שמחציתם יטענו בזכות גישה אחת ומחציתם בזכות הגישה המנוגדת)

שלב ג': 35 דקות

אחריות המדינה בדיור:

לאחר ששוחחנו על מהותה של הזכות לדיור ודנו בשאלה האם היא זכות או מוצר ועל מקומה החשוב של המדינה בדאגה לכך שלכל אדם תהיה קורת גג, בואו נבחן את הדרכים השונות בהן המדינה יכולה (או צריכה) להתערב, כלומר - לפעול.

במידה והתלמידים הגיעו למסקנה ההפוכה, כי שוק הדירות הינו שוק חופשי ויש לאפשר בו תחרות ללא התערבות המדינה, נבחן יחד את ההשלכות של גישה זו, מה לדעתכם יקרה למחירי הדירות (ירדו או יעלו?), מה יקרה לאנשים חסרי יכולת כלכלית, מיהן הקבוצות שיפגעו מכך במידה הגדולה ביותר, וכדומה.

נקודות למחשבה:

- גובה ועליית שכר דירה – להגביל או להימנע מהתערבות?
- דיור בר-השגה בפרויקטים חדשים - חובה או רשות?
- דיור ציבורי לכל נזקק – כן או לא?
- סיוע בשכר דירה לנזקקים – כן, לא, מעט או הרבה?
- עיגון הזכות לדיור בחקיקה – כן או לא?
- מאבק באפליה בדיור – חובת המדינה או לא עניינה?
- הרחבת תכניות מתאר קיימות – כן או לא?
- הקצאת קרקעות לבניה – שינוי המצב הקיים?
- הכנת תכניות מיוחדות לאוכלוסיות מיוחדות (ערבים, חרדים למשל) – כן או לא?

בפני המורה עומדות שלוש אפשרויות לשלב זה של השיעור:

1. הפניית התלמידים באמצעות מחשב ואינטרנט לאתר הוועדה לשינוי חברתי כלכלי (טרכטנברג) לפרק הדיור והמלצותיו. כל קבוצה תופנה לתת פרק בנושא הדיור (חלקם צוין ברשימה שלעיל) ותבקש ללמדו ולספר לכיתה לאחר מכן מה הסוגיה שלמדו ומה סוג ואופן ההתערבות (הפעולה) שעליה המליצה הוועדה לרשויות המדינה.

2. התלמידים יחולקו לקבוצות, כל קבוצה תקבל עותק מה קובץ: "10 נקודות מרכזיות לקידום מדיניות דיור חברתית בישראל" של הקואליציה לדיור בר השגה. הסוגיות שבקובץ יוצגו כשאלות, כחומר למחשבה. כל קבוצה תתבקש לדון בפריט אחד מתוך הקובץ ולגבש דעה לגביו.

3. פעילות תכנון שכונה חדשה:

התלמידים יחולקו לקבוצות בנות 3-4 משתתפים. כל קבוצה תתבקש לתכנן שכונה חדשה, תוך התחשבות בשיקולים הבאים ומתן נימוקים לבחירות שנעשו.

1. איפה תמקמו את השכונה? במרכז או בפריפריה, בעיר קיימת או חדשה?
2. מה יהיה אופי הבניה? בתים פרטיים / בניינים משותפים / מגדלים / תמהיל?
3. מה יהיה גודל הדירות? אחיד/מגוון קטנות וגדולות
4. האם תחייבו את הקבלנים לבנות דירות קטנות?
5. האם תחייבו את הקבלנים להציע דירות במחיר בר-השגה?
6. האם תנהיגו הגבלה על שכר דירה? האם תנהיגו סיוע בשכ"ד למתקשים?
7. מה יהיו התשתיות בשכונה? האם תהיה עצמאית או תלויה במרכז עיר/שכונות אחרות
8. מי יהיו דיירי השכונה? האם היא תהיה הומוגנית (אחידה) או הטרוגנית (מגוונת)? דתיים/חילונים/ערבים/יהודים/עשירים/עניים? האם כל מי שירצה לגור בה יוכל לעשות כן?
9. האם תתערבו בעניינים שפירטנו לעיל או שתתנו לשוק לעשות את שלו?

לבסוף – המורה יכנס את התלמידים למליאה, וכל קבוצה תציג את רעיונותיה. כמובן שיש לעודד את התלמידים להציע שיקולים נוספים או מחשבות שלא הועלו לעיל. בנוסף, ישאל המורה את התלמידים - איך נראית השכונה / העיר / המושב שלכם, בהתחשב בכל השיקולים שפורטו לעיל?

האם היא מגוונת, יש בה דיור בר השגה, האם יש בה תושבים מסוגים שונים? במילים אחרות –
האם התכנון שלהם מתיישב עם מה שקיים במציאות? ומה דעתם על כך?

לבתי ספר שיבחרו בכך מוצעת פעילות נוספת: – הזכות לדיור במדינות אחרות או לסיים את השיעור בשלב ג' ולעבור לסיכום הפעילות:

הזכות לדיור במדינות אחרות

התלמידים יחולקו לשלוש קבוצות, כל קבוצה תקבל כתבה אחת מבין הכתבות הבאות.

דיור ציבורי בישראל לעומת מדינות אחרות בעולם – פורסם באתר גלובס 22.10.12

מדד ה-oecd בדיור – פורסם באתר כלכליסט 29.5.13

דיור בר השגה בישראל לעומת מדינות אחרות בעולם – פורסם באתר כלכליסט 26.2.15

1. כל קבוצה תסמן את 5 הנתונים או המשפטים החשובים ביותר בכתבה, לדעתה, בסדר יורד.
2. במליאה – נציג/ה מכל קבוצה יסבירו מה היו המשפטים שסומנו, מדוע דווקא הם וכיצד החליטו על הסדר היורד.
3. הכיתה תצביע בהצבעה דמוקרטית על הנושא הבווער ביותר שיש לטפל בו (מבין אלו שהוצגו בכתבות).

המטרה בדיון הכיתתי – ללמוד על היבטים נוספים של הזכות לדיור וכיצד מתמודדים עימה בעולם, וכן להתמודד עם הצורך לקבוע סדר עדיפויות לאור תקציב מוגבל, שכתוצאה ממנו ברור כי חלק מהצרכים של חלק מאזרחי המדינה לא יקבלו מענה הולם.

סיכום: 10 דק'

דיון המסכם את השיעור-

- ספרו על פרט או מידע שלמדתם בשיעור זה שהפתיע אתכם.
- איזו סוגיה מתוך נושא הדיור קרובה ביותר לליבכם/ן? האם אתם רואים את עצמכם פועלים למענה בעתיד?
- האם גישתכם/ן לשאלת הדיור כזכות או מוצר השתנתה בעקבות הדיונים שנערכו בשיעור?

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطن في اسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

משרד החינוך
המדיניות הדidגוגית
אנף הנוירה ורוח

המטה לחינוך אזרחי ולחיים משותפים
المقر لتربية المدنية والحياة المشتركة

נספח א':

הסבר על גישות חברתיות כלכליות - סוציאל דמוקרטית וליברלית:

תפקידה של המסגרת המדינית הדמוקרטית הוא כפול: מצד אחד - על המדינה לדאוג לפרט ולהבטיח את חירויותיו ואת זכויותיו של כל פרט ופרט, ובכך לאפשר את מימושו של ערך החירות, מצד שני - על המדינה להבטיח את שלומם ואת איכות חייהם של כלל הפרטים במדינה - כלומר החברה, ובכך לאפשר את מימושו של ערך השוויון.

בין שני ערכי יסוד אלה ישנו מתח. ההתנגשות האפשרית בין החירות והשוויון יוצרת מתח המשפיע, בין היתר, על קביעת המדיניות הכלכלית-חברתית של המדינות הדמוקרטיות השונות.

על רקע מתח זה התפתחו שתי גישות חברתיות-כלכליות מרכזיות למדינה הדמוקרטית - הגישה הליברלית והגישה הסוציאל-דמוקרטית:

שתי הגישות מקבלות את הרעיון הדמוקרטי, כלומר - את הרעיון שהמדינה הדמוקרטית הוקמה ע"י הפרטים שבה, ושבתפקידה לדאוג לכך שכל פרט ופרט יוכל לממש את זכויותיו ולמצות את יכולתו בצורה הטובה ביותר. השאלה היא: כיצד משיגים זאת? כיצד צריכה המדינה הדמוקרטית לגשר בין ערכים אלה? על כך חלוקות הדעות.

הגישה הליברלית: הגישה מעמידה את הפרט וחירותו במרכז, דואגת לשוויון פוליטי ושוויון בפני החוק, אך אינה מתערבת בענייניו הכלכליים והחברתיים של הפרט. גישה זו מסתפקת לרוב בשוויון הפורמאלי - הבטחת יחס שוויוני לכל הפרטים. על-פי גישה זו התערבות המדינה נדרשת רק במקום בו ישנה פגיעה בכבוד האנושי ובקיום הבסיסי של הפרט. הגישה הליברלית מעודדת שוק חופשי, יוזמה פרטית ותחרות חופשית, כלכלית וחברתית בין הפרטים בחברה. גישה זו מאמינה שאם תינתן לכל פרט ופרט החירות הכלכלית לממש את הפוטנציאל הטמון בו כך יהיה לו, ולחברה שסביבו, טוב יותר.

הגישה הסוציאל-דמוקרטית: הגישה מניחה שלחברה יש אחריות כלפי כלל הפרטים המרכיבים אותה ומדגישה את ערך השוויון הכלכלי חברתי. גישה זו אינה מסתפקת בהבטחת השוויון הפוליטי והשוויון בפני החוק בלבד, אלא דואגת בפועל למימושו של שוויון ההזדמנויות החברתי וכלכלי (שוויון במובן המהותי) לכל. כדי להביא את כלל הפרטים לשוויון הזדמנויות כלכלי-חברתי אמיתי צריכה המדינה, על

פי גישה זו, להתערב בעניינים החברתיים-כלכליים והיא יכולה לפגוע במידה מסוימת, מידתית, בחירויות הפרט [מיסוי השכבות החזקות, עזרה לשכבות החלשות ע"י תשלום קצבאות (ביטוח לאומי, דמי אבטלה), יצירת מקומות עבודה ועוד]. התערבות המדינה נחוצה על מנת לאפשר את מימושו של שוויון ההזדמנויות בתחום הכלכלי והחברתי על-ידי כל פרט ופרט וכדי להביא לצמצום פערים בחברה. גישה זו מאמינה שככל שהחברה תהיה טובה יותר ושוויונית יותר, כך יהיה טוב יותר לכל פרט ופרט, ויותר פרטים יוכלו לממש את חירויותיהם ואת הפוטנציאל הטמון בהם. צמצום הפערים החברתיים והכלכליים בדרך של הבטחת שוויון ההזדמנויות החברתי והכלכלי תורם גם למימוש השוויון הפוליטי (אדם רעב וחסר השכלה נוטה לפתח אדישות במישור הפוליטי).